

XX. yüzyılın başlarında Tâceddin Dergâhı'nı gösteren bir fotoğraf (İÜ Ktp., *Albüm*, nr. 90.431)

rihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne geçmiştir (VGMA/EML, 1986: Ankara Merkez 7044 Hayrat Kütük Defteri, I, 1).

Mehmed Âkif, Nisan 1920'de Ankara'ya geliştinden itibaren yakın arkadaşları Hasan Basri (Çantay), Müftüzâde Abdülgafur (İştin) ve Mehmet Vehbi ile (Bolak) birlikte Mayıs 1921 tarihine kadar Tâceddin Dergâhı'nın selâmlık binasında kalmış, *Safahat*'in altıncı kitabı *Âsım*'ı burada tamamlamış, "İstiklâl Marşı", "Süleyman Nazif", "Bülbül" şiirlerini burada yazmıştır. Eşref Edip Fergan'ın, "Dergâh deyince derişler, âyinler hatıra gelmesin. Eşraftan birinin âdetâ selâmlık dairesi. Ufak bir köşk gibi muntazam yapılmış. İçi dışı boyalı. Döşenip dayanmış, güzel ve geniş bir bahçesi var. Türlü türlü meyveler. Önünde bir şadırvan, şırlı şırlı sular akıyor" şeklindeki ifadeler (*Mehmed Âkif*, I, 152) ile yapılacak selâmlık binasını tarif eden Ankara İmar Meclisi'nin kararında geçen kayıtlar tamamen örtüşmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, A.MKT, nr. 30/97; BA, Cevdet, nr. 10029/1-2, 13730, 16329; VGMA, *Aslanağa bin Muslu Vakfıyes*, nr. 592,166/137, transkribe, nr. 389/316; AŞS, nr. 1, s. 584; AŞS 1238: Defter, nr. 228, belge 164; *Ankara Vilâyet Salnâmesi* (üçüncü defa, 1290), s. 100 (onuncu defa, 1318), s. 128-129; *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* (1320), s. 136-139; Atâi, *Zeyli Şekâik*, s. 531-532; Eşref Edip [Fergan], *Mehmed Âkif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları* (İstanbul 1938), İstanbul 1960, I, 152; Hasan Kâmil Yılmaz, *Aziz Mahmüd Hüdâyi ve Celvetiyye Tarikatı*, İstanbul 1990, s. 51; Şerafettin Turan, "Osmanlı Dönemi Ankarası", *Ankara Konuşmaları* (der. Neriman Şa-

hin), Ankara 1992, s. 53-61; Mustafa Aşkar, "İstiklâl Marşının Yazıldığı Mekân Olarak Ankara'da Bir Celveti Dergâhı ve Tâceddin Sultan", *Mehmet Âkif, Türkiye'de Modernleşme ve Gençlik*, Ankara 2007, s. 118-135; Nazif Öztürk, "Geçmişten Günümüze İstiklâl Marşı'nın Yazıldığı Mekân: Tâceddin Dergâhı", a.e., s. 204-227; a.mlf., "Tâceddin Sultan'dan Mehmet Âkif'e", *Mehmet Âkif Dönemi ve Çevresi*, Ankara 2008, s. 212-229; a.mlf., "Mehmet Âkif'in İçerisinde İstiklâl Marşı'nı Yazdığı 'Kasrı Ebniye'yi İnşa Ettiren Tâceddin Dergâhı Şeyhi Osman Vâfi Efendi", *Mehmet Âkif, Edebi ve Fikri Akımlar*, Ankara 2009, s. 240-261; E. Behnan Şapolyo, "Şeyh Tâceddin Sultan", *Ankara Belediyesi Dergisi*, sy. 19, Ankara 1958, s. 23-24; Sadi Bayram, "Tâceddin Sultan ve Evradı", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, VIII/87, İstanbul 1994, s. 45-53.

NAZİF ÖZTÜRK

TÂCEDDİN YILDIZ

(ö. 612/1216)

Gurlular'ın
Türk asıllı kumandanlarından,
Gazne hâkimi.

Karlık Türkleri'ndendir. Gurlu Hükümdarı Sultan Muizzüddin Muhammed tarafından küçük yaşta satın alınan Yıldız (İlduz) uzun süre efendisine hizmet ettikten sonra Gazne'nin batısındaki Kuramân bölgesine emir tayin edildi. Sultan Muizzüddin idaresindeki Gurlu ordusunun Karahıtlar karşısında Endhüd'da ağır bir yenilgiye uğraması yüzünden sultanın öldüğüne dair bazı söylentiler çıktığında Yıldız, Gazne'ye hâkim olmak için harekete geçtiyse de başarı sağlayamadı. Bu sebeple Sultan Muizzüddin tarafından tevki edildi; ancak araya giren diğer emirler Yıldız'ın serbest bırakılmasını sağladılar (601/1204-1205). Yıldız ertesi yıl, Kuzey Hindistan'da Muizzüddin'e isyan eden ve müslümanlara baskın yapıp mallarını yağmalayan Tirâhiyye kabilesi üzerine başarılı bir sefer yaptı ve onları cezalandırdı. Sultan ona hil'at giydirerek askerlerine siyah üniforma verdi.

Sultan Muizzüddin, Hindistan'a düzenlediği seferden dönerken bir suikast sonucu öldürülünce (602/1206) yerine geçecek erkek çocuğu olmadığından hânedan mensupları arasında taht kavgaları başladı. Kendini Muizzüddin'in vârisi olarak gören Yıldız, hemen harekete geçip Gazne'yi Gurlular'ın Bâmyân kolundan Bahâeddin Sâm'ın oğulları Alâeddin ve Celâleddin'in elinden aldı ve buraya hâkim oldu. Bir süre Büst'te hükümdarlığını ilân eden Gurlu şehzadelerinden Gıyâseddin Mahmud'u destekledi; Gıyâseddin bu des-

tek sayesinde rakiplerini bertaraf ederek tahta oturdu (10 Ramazan 602 / 20 Nisan 1206). Gıyâseddin Mahmud, Yıldız'a çeşitli hediyelerle birlikte elçiler gönderdi ve hutbeyi kendi adına okutmasını istedi. Fakat Yıldız, hutbeyi sadece halife adına okuttu. Ayrıca Muizzüddin'in sarayında işleri yönetmeye başladı. Gıyâseddin Mahmud, Bâmyânlı kardeşlerle olan problemi hâlâ devam ettiğinden Yıldız'a karşı harekete geçemedi.

Yıldız iki ay boyunca Gazne'de kaldı. Bu sırada Bâmyân ordusunun Kuramân'a ve Savran'a düzenlediği bir saldırı Yıldız'ın kumandanlarından Sevinç tarafından püskürtüldü. Buna rağmen Bâmyânlı kardeşler kalabalık bir ordu ile Gazne'ye yürüdüler. Yıldız bu âni hücum karşısında Gazne'de tutunamayıp Kuramân'a kaçınca Bâmyânlı kardeşler Gazne'yi ele geçirecek yağmaladılar. Celâleddin'in, kardeşini Gazne'de bırakıp Bâmyân'a gittiğini öğrenen Yıldız kuvvetlerini yeniden topladı ve Gazne'ye dönerken Celâleddin'in ordusuyla karşılaştı. Yapılan savaşı kaybeden Celâleddin esir düştü. Yıldız üç aylık bir kuşatmanın ardından Gazne'yi Alâeddin'den geri aldı (Safer 603 / Eylül 1206). Bundan sonra kendi adına hutbe okuttu ve para bastırdı. Diğer taraftan Gıyâseddin Mahmud'a elçiler yollayıp âzat edilmesi halinde ona itaat edeceğini ve hutbeyi onun adına okutacağını bildirdi. Gıyâseddin Mahmud da hem Yıldız'a hem de Kutbüddin Aybeg'e âzatluk belgesiyle hâkimiyet sembolleri gönderdi.

Gıyâseddin Mahmud, Yıldız'ın sık sık sorun çıkarması üzerine Hârizmşah Alâeddin Muhammed ile irtibata geçti. Bunu duyan Yıldız, Gıyâseddin'in hâkimiyetindeki Teginâbâd (Tiğınâbâd), Büst ve civarını ele geçirip bu şehirlerde Gıyâseddin adına okunan hutbeyi son verdi. Gıyâseddin Mahmud da o sırada Peşâver'de bulunan Delhi Sultanı Kutbüddin Aybeg'den yardım istedi. Hindistan'a tek başına hâkim olmak isteyen Kutbüddin Aybeg, Yıldız ile Gıyâseddin arasındaki mücadeleden faydalandı ve Yıldız'ın Hindistan'a ilerlemesini önlemek için Gıyâseddin'e bağlılığını arzetti. Kendisine de Yıldız ile mücadelesinde Hârizmşah Alâeddin Muhammed ile anlaşmasını tavsiye etti. Her ikisi ayrıca Gazne'yi işgal etmek için plan yaptı. Bu sebeple Gıyâseddin Mahmud ülkesinin bir kısmını istilâ eden Hârizmşah Alâeddin'e karşı dostça davrandı. Sonuçta Yıldız'a karşı birlikte hareket edileceğine ve ele geçirecek ganimetin Hârizmşah Alâeddin ile

Giyâseddin Mahmud arasında bölüşüleceğine dair bir antlaşma yapıldı. Bundan çok rahatsız olan Yıldız, Bâmyânî kardeşleri serbest bıraktı ve onları yeniden tahta oturtuktan sonra tekrar Giyâseddin Mahmud'un idaresine geçen Teginâbâd ve Büst'ü zaptetti. Bunun üzerine Kutbüddin Aybeg'in gönderdiği birlikler Gazne'yi kuşattı ve Receb 603'te (Şubat 1207) şehri ele geçirdi. Yıldız, Büst ve Teginâbâd'dan ayrılmak zorunda kaldıysa da daha sonra Büst'ü yeniden zaptetmeyi başardı. Gazne'de sağlam bir devlet kurmak için Hindistan'ın ele geçirilmesinin zorunlu olduğunu anlayan Tâceddin Yıldız'ın Sistan'ı zaptetme girişimleri sonuçsuz kaldı. Pencap'ı ele geçirmek amacıyla bir sefer yaptıysa da Kutbüddin Aybeg tarafından mağlûp edildi ve Aybeg kırk gün kadar Gazne'ye hâkim oldu; ancak Yıldız, Gazne'yi tekrar hâkimiyetine almayı başardı (605/1208-1209). Gurlu Sultanı Alâeddin Atsız'ın Hârizmşahlar'a itaat arzemesiyle Tâceddin Yıldız, Alâeddin Atsız ile birkaç yıl boyunca mücadele etti ve sonunda Gur'u onun elinden aldı. Ayrıca Gurlu emirlerin desteğini kazanmak için Garcistan'da hapiste bulunan Ziyâeddin (Alâeddin) Muhammed'i Firûzkûh'a getirterek tahta oturttu (611/1214).

Tâceddin Yıldız'ın gittikçe güçlenmesi, Hârizmşah Alâeddin Muhammed'i harekete geçirdi. Önce Bâmyân bölgesini istilâ etti, ardından Gazne üzerine yürüdü. Yıldız'a haber göndererek hutbe ve sikkeyi kendi adına çevirmesi şartıyla Gazne'yi kendisine bırakacağını bildirdi. Yıldız bu şartları yerine getirirse de Gazne'de vekil bıraktığı Kutluğ Tegin şehri Hârizmşah Alâeddin'e teslim etti (Şâban 612 / Aralık 1215). Hârizmşah Alâeddin'in kuvvetlerine karşı koyamayacağını anlayan Yıldız'ın Hindistan'a ilerlemekten başka çaresi kalmadı. Mültan ve Uça hâkimi Nâsirüddin Kabâce ile yaptığı savaşı kazanıp Lahor ve Pencap'ın Tâniser'e kadar olan kısmını zaptettikten sonra Delhi Sultanı İltutmuş'tan bölgede bağımsızlığının tanınmasını istedi, İltutmuş bunu reddedince Delhi'ye yürüdü. Delhi Sultanlığı kuvvetleriyle Yıldız'ın ordusu Tarâin'de karşılaştı (3 Şevval 612 / 25 Ocak 1216). Meydana gelen savaşta Yıldız yenildi ve esir alınarak Bedâûn Kalesi'nde hapsedildi. Bir süre sonra orada öldü ve Bedâûn'da defnedildi. İbnü'l-Esir onun tutsak alındıktan sonra öldürüldüğünü kaydeder (*el-Kâmil*, XII, 267). Kaynakların belirttiğine göre Tâceddin Yıldız dindar, iyilik sever, cömert

ve dürüst bir idareciydi; çevresindekilere ve halka karşı adaletli davranır, özellikle tüccarlara ve yabancılara ihسانlarda bulunurdu. Kızlarından birini Sultan Muizzüddin'in isteğiyle Kutbüddin Aybeg, diğerini Nâsirüddin Kabâce ile evlendirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hasan Nizâmî, *Tâcü'l-me'âsir*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2847, vr. 218^a-219^b; a.e. (trc. H. M. Elliot – J. Dowson, *The History of India* içinde), Delhi 1990, II, 239; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (trc. Ahmed Ağırakça – Abdülkerim Özyayın), İstanbul 1987, XII, 160, 177-178, 180-181, 183-186, 193-197, 203, 205-208, 265-267; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, I, 408-413, 417, 445; Cüveynî, *Târih-i Cihângüşâ* (Öztürk), II, 47, 69; İsamî, *Fütûhu's-selâtin* (nşr. Âgâ Mehdi Hüseyin), Agra 1938, s. 98-100, 103-107; Nizâmüddin Ahmed Herevî, *Tabakât-ı Ekberî* (nşr. B. De), Kalkûta 1913, I, 43-44, 58; M. Aziz Ahmad, *Political History and Institutions of the Early Turkish Empire of Delhi (1206-1290 A. D.)*, Lahore 1949, s. 97-100, 164; Muhammad Abdul Ghafur, *The Gōrids History, Culture and Administration: 543-612/1148-1216* (doktora tezi, 1960), Hamburg Universitäts-Bibliothek, nr. D177, s. 103-109, 115-116, 119, 121-124; Khaliq Ahmad Nizami, "The Early Turkish Sultans of Delhi", *CHIn.*, V, 198-202, 214; E. Thomas, *The Chronicles of the Pathan Kings of Delhi*, Amsterdam 1981, s. 25-32; M. Fuad Köprülü, "Aybeg", *IA*, II, 59; C. E. Bosworth, "Ghūrīds", *EF²* (Ing.), II, 1102-1103; a.m.f., "Tâdj al-Din Yıldız", a.e., X, 60; A. S. Bazmee Ansari, "İltutmuş", *DIA*, XXII, 158.

S. HALUK KORTEK

TÂCEDDİN b. ZEKERİYYÂ

(تاج الدين بن زكريا)

Tâcüdđin b. Zekerıyyâ
b. Sultân el-Abşemî el-Ümevî
el-Osmânî
el-Hindî en-Nakşibendî
(ö. 1050/1640)

Nakşibendiyye-Ahrâriyye tarikatının Tâciyye şubesinin kurucusu.

Delhi'nin Senbhel kasabasında doğdu. Bazı eserlerinde adını Abşemî, Ümevî, Osmânî nisbeleriyle birlikte kaydetmiş (*Mu'arrebü'r-Reşehât*, vr. 2^b) ve soyunun Hz. Osman'a ulaştığını belirtmiştir (*Risâle fi'l-cevâbi 'an ba'zi fi'li's-şüfiyye*, vr. 2^a). Abşemî nisbesi, onun Kureys'in Abdümenâfoğulları'ndan Abdüşems koluna mensup olduğunu göstermektedir (Sem'ânî, VIII, 367-368). Tâceddin, genç yaşta mürşid bulmak için çıktığı yolculuğu sırasında Ecmir'e uğrayıp Çiştîyye tarikatının kurucusu Muinüddin Hasan el-Çiştî'nin kabrinde inzivaya çekildi. Burada onun ruhanîyetinden Üveysîlik tarikiyle zikir aldı. Delhi'de Çiştî Şeyhi Hamîdüddin Nâgevri'nin kabri yanında uzun müddet bu zikirle meş-

gul oldu. Ancak bununla yetinmeyip tekrar bir mürşid aramaya başladı. Senbhel'de tanıştığı Seyyid Ali Kivâm'ın halifesi Şeyh Allahbahş (İlâhbağş) eş-Şüttârî'ye intisap ederek on yıl kadar hizmetinde bulundu. Ondan Aşkıyye, Kâdiriyye, Çiştîyye ve Medâriyye tarikatlarından icâzet aldı. Allahbahş'ın 19 Ramazan 1002'de (8 Haziran 1594) vefatının ardından Nakşibendiyye-Ahrâriyye tarikatı şeyhi Bâki-Billâh'a intisap etti. Bâki-Billâh'tan Nakşibendiyye hilâfeti alıp Senbhel'de irşad faaliyetine başladı. Onun kendisine intisap etmek isteyenlere icâzetli olduğu tarikatların herhangi birinden zikir telkin ettiğini öğrenen Bâki-Billâh bir mektup yazarak bu hususta kendisini uyardı. Tâceddin bu olaydan sonra müridlerini sadece Nakşibendiyye usulüyle eğitti.

Bâki-Billâh'ın 25 Rebîülâhîr 1012'de (2 Ekim 1603) vefatının ardından Senbhel'den ayrıldı. Hindistan ve Keşmir'in birçok şehrini dolaştıktan sonra Mekke'ye yerleşti. Kendisine mürid olanlar arasında ilmi ve takvâsiyle tanınan Ahmed Allân da bulunduğu için burada "şeyhu Ahmed Allân" diye meşhur oldu. Birçok defa Hindistan'a gitti. Pirdaşı İmâm-ı Rabbânî bir mektubunda onun Hindistan'a gelmesini özlemler beklediklerini yazar (*Mektûbât*, I, 257). Bu seyahatlerin sonucunda Lahor'a uğradı, oradan Basra'ya geçti. Basra'da aralarında Lahsâ (Ahsâ) Valisi Yahyâ b. Ali Paşa'nın da bulunduğu birçok kişi müridleri arasına katıldı. 18 Cemâziyelevvel 1050'de (5 Eylül 1640) Mekke'de vefat eden Tâceddin b. Zekerıyyâ, Kuaykân dağının eteğinde hazırlanmış olduğu kabre defnedildi. Ölüm tarihini 22 Rebîülevvel 1052 (20 Haziran 1642) olarak kaydedenler de vardır. Müridlerinden Seyyid Mahmûd b. Eşref el-Hüseynî *Tuhtetü's-sâlikin fi zikri Tâci'l-Ârifin* adlı bir menâkıbnâme kaleme almıştır.

Tâceddin b. Zekerıyyâ, Hicaz bölgesine ve Yemen'e gönderdiği halifeleri vasıtasıyla Nakşibendiyye'nin Araplar arasında yayılmasını sağlamış, onunla birlikte Nakşibendiyye'nin Ahrâriyye kolundan Tâciyye ismiyle bir şube doğmuştur (Harîrîzâde, I, vr. 196^b, 200^a). Tâciyye silsilesi Tâceddin b. Zekerıyyâ, Bâki-Billâh, Mevlânâ Hâce Emkenâkî, Derviş Muhammed Emkenâkî, Muhammed Zâhid Vahşî vasıtasıyla Ubeydullah Ahrâ'ra ulaşır (Tâceddin b. Zekerıyyâ, *Risâle fi usûli't-tarîkatı'n-Nakşibendiyye*, vr. 47^b-48^a). Şeyh Tâceddin'den sonra halifeleri Ebû'l-Vefâ Ahmed b. Muhammed el-Acîl, Seyyid Mahmûd el-Hindî ve Muhammed Abdülbâki ez-Zebidî ile ayrı